

ERG

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

KUR'AN MEÂLLERİ SEMPOZYUMU -eleştiriler ve öneriler- (II)

24-26 Nisan 2003

İZMİR

Türkiye Bilimsel Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179041
Tas. No:	297.211 KUR.M

Diyanet İşleri Başkanlığı

&

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ANKARA—2007

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 672
İlmi Eserler / 112

Tertip Heyeti:

Prof. Dr. Ömer DURLU
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR
Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖZEL
Araş. Gör. Dr. Muammer ERBAŞ
Araş. Gör. Ziya ŞEN

Redaksiyon

Dr. Ömer MENEKŞE

Tashih

Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
A. Osman PARLAK
H. Duran NAMLI

Dizgi & Grafik

Recep KAYA
Hüseyin DİL
İlker ÇALIŞKAN

Baskı

GURUP Matbaacılık
Tlf.: (0312) 384 73 44

2007-06-Y-0003-672
ISBN: 978-975-19-4116-9

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 72 93 - 94 / Fax: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

MEÂL YAZMADA HADİSLERDEN YARARLANMANIN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE

(el-Bakara 286. Ayet Örneği)

Yard. Doç. Dr. Mirza TOKPINAR *

GİRİŞ

İlâhî dinlerin en önemli özelliklerinden birisi, mensuplarından, kutsal kitaplarını tanımalarını ve bilmelerini istemesi, bunun için de onu sık sık okumalarını emretmesidir. Kutsal Kitabımız Kur'an'ın bilinmesinin ve anlaşılmasının gerekliliği de açık olduğu hâlde, maalesef birtakım yanlış ve gereksiz tartışmalar gündeme gelebilmektedir. Son zamanlarda konunun daha iyi anlaşılması ve tartışmaların azalması ise sevindiricidir.

Kur'an'ı doğru anlamamanın araçları, şartları ve gerekleri, klâsik kaynaklarımızda ve modern çalışmalarda, uzun uzun açıklanmış ve tartışılmış olup bu çalışmalar günümüzde de sürdürülmektedir. İslâm'ı her zaman ve her dönemde anlamamanın kaynağı ve onu anlama faaliyetinin birinci alanı olan Kur'an-ı Kerîm'i anlamak ve anlaşılması için çalışmak, dinimizin en önemli ve öncelikli ibadetlerinden olup peygamberî bir görevdir. Ne var ki bu çalışma, önemli, sevaplı ve hayırlı olduğu kadar zordur, sıkıntılıdır ve sorumluluk yükleyicidir. Meâl yazmak, Kur'an'ı anlamakla doğrudan ilgili olduğundan onun, öncelikle meâl yazarı tarafından doğru anlaşılması gerekmektedir. Bunun için biz tebliğimizde, Kur'an-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi için, hadislerin gerektiği gibi kullanılmasının önemini -bilinenleri tekrar etmeden- bir kez daha vurgulamak ve uygulamalı olarak göstermek için Bakara Sûresi 286. ayetin ilk cümlesinin doğru anlamını araştıracağız. Bu vesile ile Kur'an'ın, Türk toplumu tarafından anlaşılmasına hizmet etmiş olan değerli hocalarımızın, uzun zaman emekler vererek hazırladıklarına inandığımız eserlerini ve çalışmalarını takdirle karşılayıp hepsine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

I. KUR'AN'I ANLAMADA HADİSLERDEN YARARLANMAK

Kur'an-ı Kerîm'i anlamamanın en önemli iki kaynağı, Kur'an'ın kendisi ve Hz. Peygamberdir. Günümüzde Hz. Peygamberden yararlanmanın en önemli aracı ise bilin-

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

diği gibi hadislerdir. Ancak, hadislerden yararlanmanın birtakım zorlukları ve problemleri vardır. Çünkü İsrâiliyyât tefsirlere bu yolla girmiş ve Mesîhiyyât da aynı kanalı kullanmıştır. Özellikle fırka ve mezhep mücadeleleri ile ilgili uydurmalar gene rivayetler yolu ile tefsire sızma imkânı bulmuştur. Tabii bütün bu problemlere rağmen Kur'an'ı anlamak ve dolayısıyla makbul ve doğru bir meâl yazmak için hadislerden yararlanmak zorunda olduğumuz da bir gerçektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in ilk öğretmeni, onun mübelliği olan, bu konuda en sağlam ve en doğru bilgi kaynağı durumunda bulunan Hz. Peygamber'dir. Ayrıca, ayetlerin nüzûl sebeplerinin en önemli kaynağı şüphesiz hadisler ve hadis metodu ile aktarılan diğer rivayetlerdir. Bunlar sayesinde ayetlerin ve içerdikleri cümleciklerin bağlamları kavranabilmekte, bu sûretle doğru anlama ulaşma imkânı doğmaktadır.¹ Özellikle zamanımızda çok daha iyi anlaşıldığı gibi, bir metni doğru anlamının ilk şartının, bağlamının tespitinin gerekliliği olması nedeniyle, meâl yazarken, bağlamı tespiti ve Kur'an'ı doğru anlamaya önemli katkıda bulunacak dokümanlar durumundaki hadisler ve başka rivayetlerden yararlanmak kaçınılmazdır. Ayrıca tebliğimizin ilerleyen satırlarında görüleceği gibi, bu türlü bir faaliyetin iki yönden ilmî çalışmalara katkısı bulunmaktadır. Birisi, az önce değindiğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'i anlama çalışmalarına olan katkısı, diğeri de hadisleri kontrol ve doğru değerlendirmede sunduğu imkânlardır.

Esas itibarıyla Kur'an'la ilgili çalışmalarda hadislerden hep yararlanılmıştır. Öyle ki bu yararlanma tefsir çalışmalarına bir metot olarak adını bile vermiştir. Fakat burada problem yararlanıp yararlanmamak değil, gerektiği gibi yararlanmaktır. Eğer Kur'an'ı doğru anlamak istiyorsak, bugün elimizde sünnetin tek yazılı kaynağı durumunda olan hadislerden yararlanma zorunluluğunu bilmek yanında, gereği gibi yararlanmak durumunda olduğumuzu da hatırdan çıkarmamalıyız.

Tefsir kaynaklarımızda *et-tefsir bi'l-me'sûr* veya *et-tefsir bi'r-rivâye* denilen, kısaca, Hz. Peygamber, sahâbe ve diğer bilginlerin yorumları ve anlayışları ile ayetlerin, nüzûl sebepleri ışığında tefsir edilmesi anlamına gelen bu tefsir metodu,² Kur'an'ın anlaşılmasında kullanılan diğer araç ve metodlarla birlikte vazgeçilmez bir yöntem olarak hep yararlanılacaktır. Bilindiği gibi, nüzûl sebepleri hakkında yeteri kadar bilgi zamanımıza ulaşmamıştır. Ancak, elde mevcut dokümanın gerektiği gibi kullanılmadığı da bir gerçektir. Her ne kadar yeterli doküman elimize ulaşmamış ise de hiç olmazsa, zamanımıza ulaşanları değerlendirmek, Kur'an'ın doğru anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

II. el-BAKARA 286. AYETİN ANLAMLI

Tebliğimizde, hadislerin Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında gerektiği gibi kullanılmadığını ve ayetlerle ilgili hadis ve diğer rivayetlerin doğru ve yerinde değerlendiril-

1 Nüzûl sebeplerini bilmenin gerekliliği hakkında bk. ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 45-60; es-Suyûtî, *el-İtkân*, I, 92-109; I. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 115-121.

2 Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş* s. 263.

mediğini gösteren, Bakara Sûresi 286. ayetinin ilk cümlesi olan *"Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ..."* ifadesinin anlaşılması üzerinde duracağız. Bu cümlelerin anlamı hakkında, İslâm tarihi boyunca belli bir anlayış, zamanımız için ise ön kabul diyebileceğimiz bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Bu kanaate göre, cümlelerin anlamı, 'Allah'ın, kimseye, gücünün yetmeyeceği şeyleri/ sorumlulukları yüklemeyeceği' şeklindedir.

Sempozzyumumuza konu edilen meâllerden bir kısmında bu cümle şu şekilde tercüme edilmiştir:

*"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemmez."*³

*"Allah, hiç kimseye gücünün dışında bir şey yüklemmez."*⁴

*"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler,"*⁵

*"Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden başkasını yüklemmez."*⁶

*"Allah hiçbir benliğe, yaratılış kapasitesinin üstünde bir yük yüklemmez/ teklifte bulunmaz..."*⁷

Ayetin devamındaki bir başka cümle olan *"Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih..."* cümlesi ise meâllerde, bununla tam anlamıyla çelişir bir biçimde 'Rabbimiz, bize, güç yetiremeyeceğimiz şeyi taşıtma' şeklinde tercüme edilmektedir. Tefsir kaynaklarında ise *"Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ..."* cümlesinin anlamı ile ilgili olarak karışık, bir kısmı tutarsız ve doğruyu görme imkânını neredeyse yok edecek kadar geniş, bilgi ve tartışma bulunmaktadır. Konu, nüzûl sebebine dair rivayetler ile kelâmî tartışmalar da katılarak bir hayli genişletilmiş ve bağlam (tarihî, iç ve dış bağlam) gözden kaçırılmıştır.

Açık bir şekilde görülmektedir ki, ayete verilen anlamlar, devamındaki *"Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih"* cümlesindeki *"Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme-taşıtma"* diye tercüme edilen dua ifadeleriyle çelişmektedir. Çünkü eğer Allah kişiye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyeceğini taahhüt ediyorsa, niye bizden *"Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih..."* diye dua etmemizi ima etmekte ve biz, niye Allah'a *"Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme-taşıtma"* diye dua etmekteyiz?

Konunun araştırılması ve ayetin hem iç hem de dış bağlamıyla birlikte değerlendirilerek, kendi içindeki diğer cümlelerle çelişmeyen, doğru tercümesinin yapılması gerekmektedir. Ayetin ilk cümlesinin nüzûl sebebini açıklayan rivayetler iyi incelenir, doğru anlaşılırsa, anlamının böyle ifade edilmemesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. *"Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ"* cümlesi hakkında, nüzûl sebebini açıklayan hem hadis hem de tefsir kaynaklarımızda güvenilir hadis ve rivayetler bulunmaktadır. Cümle-

3 Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, I, 80.

4 T. Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 48.

5 Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay, (TDİB. Yay.), *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı(Meâl)*, s. 48.

6 Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, s. 49.

7 Y. Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 50.

yi, bu hadisler ışığında, kendinden önce geçen ayetteki cümleler ve içinde bulunduğu ayetteki, kendinden sonra gelen "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih*" cümlesi ile ilgisine bakarak ele aldığımızda "*lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ*" cümlesinin, 'Allah'ın insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemeyeceği' anlamında olmadığı ve aynı lafızlarla gelen başka ayetlerde konunun, 'bilinen mükellefiyetler' bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Bazı meâllerde ise inceleme konumuz olan cümle şöyle tercüme edilmiştir:

"Allah, kimseye vus'undan öte teklif yapmaz."⁸

"Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez..."⁹

"Allah hiç kimseye, gücü yetmeyeceği bir şeyi teklif etmez..."¹⁰

"Allah, bir kişiyi ancak gücünün yettiği kadarı ile mükellef kılar."¹¹

"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar."¹²

İlk üç sıradaki meâllerde kullanılan 'teklif' kelimesi Arapça'yı veya kelimenin terim anlamını bilen için anlaşılır olsa da, Türkçe açısından düşündüğümüzde isabetli olmadığını görmekteyiz. Çünkü Türkçe'de teklif kelimesi, öneri sunmak anlamına da geldiğinden¹³ mükellef kılma anlamının kastedildiği eski kullanıştaki "...teklif etmez" ifadesi, günümüz Türk okuyucusunun zihninde asıl anlamını bulmayacaktır. Fakat ilk sırada aktardığımız Elmalılı'nın tercümesini bundan ayrı değerlendirmek gerekir, çünkü bu durum onun tefsirinin diline uygundur. Fakat diğer meâllerde kullanılan 'teklif' kelimesinin 'mükellef kılma' anlamında günümüz Türkçe'sinde kullanılması doğru değildir. Son iki sıradaki aktardıklarımız meâllerde ise yazarlarının, kullandıkları ifadelerde, hadislerden yararlanıp yararlanmadıklarını bilmiyoruz ama, cümleyi bu şekilde tercüme etmek doğru görünmektedir.

III. HADİSLER IŞIĞINDA el-BAKARA 286. AYETİN İLK CÜMLESİ

1. İLGİLİ HADİSLER

Bazı hadis ve tefsir kaynaklarımız, "*Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ...*" cümlesinin dâhil olduğu el-Bakara 286. ayeti ile, önceki 285. ayetin nüzûlüne sebep olarak, bunlardan önce nazil olan, aynı sürenin 284. ayetinin bazı sahâbe tarafından anlaşılış biçimini gösterirler. Bu ayet (el-Bakara 284) şöyledir:

"لله ما فى السماوة وما فى الارض، وإن تبدوا ما فى انفسكم او تخفوه يحاسبكم به الله، فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء، والله على كل شىء قدير. / Allah'a aittir, göklerde ve yerdeki her şey; gönüllerinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah, sizi onunla hesaba

8 Elmalılı, *Hak Dini*, II, 994.

9 S. Ateş, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, s. 48.

10 Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerîm ve İzahlı Meâli*, 50.

11 Ziya Kazıcı-Necip Taylan, *Kur'an-ı Kerîm Meâli (Türkçe Anlam)*, s. 35.

12 TDV., *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 48.

13 Bk. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, s. 1442.

çeker; sonra dilediğini bağışlar ve dilediğine de azap eder; ve Allah'ın her şeye gücü yeter."

Bu ayette, 286. ayetin nüzûlüne sebep olarak gösterilen kısım, gizlense de açıklansa da Allah'ın bileceğinin ifade edildiği, şahitlikle ilgili bilgileri konu edinen, "...ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâh, fe yeğfiru li men yeşâu ve yuazzibu men yeşâ..."cümlesidir.

Bu ayetin ve önceki ayetlerin konusu şahitliktir. Allah, şahitlik konusunda Müslümanları uyarmakta, onun hakkıyla yapılmasını istemekte, şahitlikle ilgili bilgilerin kesinlikle bir kısmını gizleyip bir kısmını açıklayarak, yanlış bir davranışta bulunulmamasını emretmektedir.

Hadis kaynaklarımızda rivayet edildiğine göre bu ayet nâzil olduktan sonra sahâbeden bir kısmı tarafından, ayette belirtilen gizlenen şeyden maksadın, insanın aklına kendiliğinden doğan kötü düşünceler/ *hadisu'n-nefs* ve vesvese olduğu sanılmış, bu duruma çok üzülen sahâbe 'hangimizin aklına kötü şeyler gelmez ki' diyerek, Hz. Peygamber'den konu hakkında açıklama ve yardım istemişlerdir. Bu konu ile ilgili hadisler Ebû Hureyre (58/678) ve Abdullah b. Abbas (68/687)'tan rivayet edilmişlerdir. Ayrıca, Abdullah b. Ömer (73/692)'in ayeti yanlış yorumlayışını tenkit eden Abdullah b. Abbas'ın, bu ayeti yorumlamasına dair başka bir rivayet bulunmaktadır.

a. Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen hadis:

"Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Şu "...ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâh.../ ...gönüllerinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah, sizi onunla hesaba çeker...,"¹⁴ ayeti nazil olunca, ashabın gönlüne, hiçbir sebepten kaynaklanmayan bir şüphe geldi. Abdullah dedi ki, Hz. Peygamber: Duyduk, itaat ettik, teslim olduk deyin, buyurdu. Sonra Allah kalplerine imanı yerleştirdi, daha sonra da Allah Azze ve Celle şu ayetleri indirdi:

امن الرسول بما أنزل إليه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله وملئكته وكتبه ورسله لا نفرق بين احد من رسله وقالوا سمعنا واطعنا غفرانك ربنا واليك المصير. لا يكلف الله نفساً الا وسعها لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت ربنا لاتؤخذنا ان نسينا او اخطأنا ربنا ولا تحمل علينا اصراً كما حملته على الذين من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولينا فانصرنا على القوم الكافرين.¹⁵

Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ahmed dedi ki, *isnaddaki Âdem, Ebû Yahyâ b. Âdem'dir*".¹⁶

14 el-Bakara, 2/284.

15 el-Bakara, 2/285-286.

16 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 233; Muslim, "İmân", 57 Bâbu Beyânu ennehû Subhânehu ve Teâlâ lem Yukellif illâ mâ Yutâk, 200 (I, 116). Muslim'in rivayetinde 286. ayetteki dua cümlelerinden sonra Al-

Hadisi, Ahmed b. Hanbel (241/855) ve Müslim (261/875) rivayet etmişlerdir, isnadları şöyledir:

Abdullah b. Abbâs (68/687)

|

Saîd b. Cubeyr (95/714)¹⁷

|

Âdem b. Süleyman (?.)¹⁸

(Mevlâ Hâlid b. Hâlid)

|

Sufyan b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (161/778)¹⁹

|

Vek'i b. el-Cerrâh (197/813)²⁰

|

AHMED B. HANBEL

Ahmed b. Hanbel (241/855)'in doğrudan Vek'i'den aldığı bu hadisi Muslim (261/875), aynı isnadla, Vek'i'den dinleyen üç râviden, Ebû Bekr b. Ebû Şeybe (235/849), Ebû Kurayb (Muhammed b. el-'Alâ b. Kurayb, 248/862)²¹ ve İshâk b. İbrâhîm Râhûye (238/852)'den²² dinlemiştir. Fakat o metni, Ebû Bekr b. Ebû Şeybe'ye ait rivayetin lafızlarıyla nakletmiştir.

İbn Abbas'tan aktarılan bu metin, konuyla ilgili en güvenilir iki metinden birisidir. Âdem b. Süleyman (Mevlâ Hâlid b. Hâlid) dışında isnadındaki râviler, tanınmış, sika râvilerdir ve isnadı da sahihtir. el-Mizzî (742/1338)'nin bildirdiğine göre Âdem b. Süleyman da güvenilir, sika bir râvidir.²³ Hadisin, hem Ahmed b. Hanbel hem de Müslim tarafından aktarılan bu rivayetinde, el-Bakara 284. ayetin nesh edildiğinden söz edilmemektedir.

b. Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadis:

"Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Resûlüllah (s.a.s.)'e "Lil-lâhi mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsib-kum bihi'llâh, fe yeğfiru li men yeşâu ye yu'azzibu men yeşâ', vellâhu 'alâ kulli şey'in kadîr/ Allah'a aittir, göklerde ve yerdeki her şey; gönlünüzdekini açıklasanız da, gizle-

lah'ın: *kad fealtu/yaptım, kabul ettim, dediği de zikredilmektedir. Bu ifadeler Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde yoktur. Aynı rivayetler rivayetle tefsir metoduna göre yazılmış eserlerde de mevcuttur, bk. et-Taberî, Câmîu'l-Beyân, III, 194; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'an, I, 363; es-Suyûtî, ed-Dürri'l-Mensûr, II, 127.*

17 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, Tehzibu'l-Kemâl, X, 358-376; ez-Zehebî, Siyeru A'lâm, IV, 321-343.

18 el-Mizzî, age., II, 307-308.

19 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, age., XI, 154-169; ez-Zehebî, age., VII, 229-279.

20 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, age., XXX, 462-484; ez-Zehebî, age., IX, 140-168.

21 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, age., XXVI, 243-248; ez-Zehebî, age., XI, 394-398.

22 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, age., II, 373-388; ez-Zehebî, age., XI, 358-383.

23 el-Mizzî, age., II, 307.

seniz de Allah, sizi onunla hesaba çeker; sonra dilediğini bağışlar ve dilediğine de azap eder; ve Allah'ın her şeye gücü yeter"²⁴ ayeti inince, bu, Resûlüllah (s.a.s.)'in ashabına ağır geldi, Resûlüllah (s.a.s.)'e geldiler ve bineklerin üzerinde dizlerini büküp: Allah'ın Rasulü! Gücümüzün yettiği, namaz, oruç, cihad ve zekât amelleriyle mükellef kılınmış-tık, fakat sana indirilen bu ayet? Ona güç yetiremeyiz, demişlerdi. Resûlüllah (s.a.s.): Sizden önceki iki Kitap Ehli'nin dediği gibi " sem'inâ ve 'asaynâ/ işittik ve isyan ettik" mi demek istiyorsunuz? Hayır, semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr/ işittik ve itaat ettik, bağışlamamı dileriz, Rabbimiz! ve Sanadır, dönüş, deyin, buyur-muştu. Onlar da, "semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr/ işittik ve ita-at ettik, Rabbimiz! ve Sanadır dönüş" dediler. Sonra toplum bunu iyice benimseyip dilleri de itaat ettiğinde, bu ayetin ardından, Allah Azze ve Celle: Âmene'r-Resûlu bi-mâ unzile ileyhi min Rabbihi ve'l-mu'minûn, kullun âmene bi'llâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulih; lâ nuferriku beyne ehadin min rusulih.../ Resûl, Rabbinden kendi-sine indirilene inandı, müminler de; hepsi, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve pey-gamberlerine inandı. O'nun peygamberlerinden hiç birini ayırt etmeyiz...²⁵ ayetini in-dirdi. Râvî Affan (b. Muslim b. Abdullah es-Seffâr) : Ebu'l-Munzir Sellâm, şu kısmı ayı-rarak: ve kâlû semi'nâ ve eta'nâ ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr" şeklinde okudu, dedi). Ashâb buna uyunca da Allah Tebârake ve Teâlâ şu sözülle onu neshetti "Lâ yu-kellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ lehâ mâ kesebet ve 'aleyhâ mektesebet". Böylece işle-diği iyilik lehine, işlediği şer de aleyhine oldu. Bu tefsiri el-'Alâ yaptı. Rabbimiz! bizi so-rumlu tutma, unuttur veya yanılırsak. (Allah), evet, dedi. Rabbimiz! bize ağır yük yük-leme, bizden öncekilere yüklediğin gibi. (Allah), evet, dedi. Rabbimiz! Bize, gücümü-zün yetmeyeceği şeyleri de yükleme. (Allah), evet, dedi. Affet bizi, bağışla bizi, acı bi-ze; Sen Mevlâmızsın. Kâfir toplumlara karşı bize yardım et"²⁶

Metindeki, el-'Alâ'nın, ayeti tefsir ettiğine ve bir açıklamada bulunduğu dair bu bilgi, aynı rivayeti el-'Alâ'dan alan râviler aracılığıyla nakleden Müslim'in rivayetinde bulunmamaktadır, hâlbuki ileride görüleceği gibi bu çok önemli bir açıklamadır. Bu-radaki açıklamada ayetin neshedildiğini söyleyen Ebû Hureyre gibi görünse de, üslûp-tan hareketle el-'Alâ'nın söylemiş olabileceği de düşünülebilir.

Ahmed b. Hanbel ve Müslim tarafından nakledilen bu rivayetin isnadları şöyledir:

Ebu Hureyre (58/678)

Abdurrahmân b. Y'akûb (?)²⁷

24 el-Bakara, 2/284.

25 el-Bakara, 2/285.

26 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 412; aynı hadis, gene Ebû Hureyre'den, başka bir isnadla ve bazı lafız farklarıyla Müslim tarafından da rivayet edilmiştir. bk. Müslim, "İmân", 57.

27 Hayatı hak. bk. el-Mizzî, *age.*, XVIII, 18-19.

28 Hayatı hk. bk. ez-Zehabî, *age.*, VI, 186-187.

|
el-'Alâ b. Abdurrahmân (138/755)²⁸

|
Abdurrahman b. İbrahim el-Kâs(?)²⁹

|
Affân b. Muslim b. Abdullah (220/835)³⁰

|
AHMED B. HANBEL

Ebû Hureyre (58/678)

|
Abdurrahmân b. Ya'kûb (?)

|
el-'Alâ b. Abdurrahmân(138/755)

|
Ravh b. el-Kâsım (150/ 767)³¹

|
Yezîd b. Zuray' (101-182/720-798)³²

|
Muhammed b. Minhâl ed-Darîr (231/846)³³ - Umeyye b. Bistâm el-'Ayşî
(331/943)³⁴

|
MUSLİM

c. Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir rivayet:

Bu rivayetlerin dışında, İbn Cerîr et-Taberî (310/922) tarafından, iki farklı isnadla ve farklı lafızlarla, ayetin doğru anlaşılmasına da önemli katkıda bulunabilecek bilgiler içeren bir başka rivayetın nakledildiğini görmekteyiz. Taberî'nin, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den naklettiği bu hadisin³⁵ rivayeti ile ilgili olarak, şu hususların tespit edilmesi gerekmektedir. İbn Abbas'tan rivayet edilen metinde isnad, el-'Alâ b. Abdurrahman'da, Ahmed b. Hanbel'in isnadıyla birleşmektedir. Ebû Hureyre'nin rivayetini de Müslim'in aldığı râvilerden biri olan Ebû Kurayb'dan alıp tamamen aynı isnadla nakleden et-Taberî'nin rivayeti ile Müslim'in rivayeti arasında lafız farkları bulunmaktadır. Müslim'in rivayet ettiği metnin lafzı Ebû Bekr b. Ebû Şeybe'ye, et-Taberî'nin rivayet et-

29 Hayatı hk. bk., el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, V, 257.

30 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, XX, 160-484; ez-Zehebî, *age.*, IX, 242.

31 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, IX, 252-254; ez-Zehebî, *age.*, VI, 404.

32 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, XXXII, 124-130; ez-Zehebî, *age.*, VIII, 296-299.

33 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, XXVI, 509-513; ez-Zehebî, *age.*, X, 642-644.

34 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, III, 329-330; ez-Zehebî, *age.*, XI, 9-10.

35 Bk. et-Taberî, *age.*, III, 194.

tiği metnin lafzı ise Ebû Kurayb'a aittir ve anlaşılabilir lafız farkları buradan kaynaklanmaktadır. Ancak, et-Taberî'nin rivayetleri daha anlaşılır ve tamdır ve onun rivayetlerinin ikisinde de, yani hem İbn Abbâs hem de Ebû Hureyre'nin rivayetlerinde, el-Bakara 284. ayetin nesh edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu rivayetler şöyledir:

aa.

"...İbn Şihâb ez-Zühri'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Saîd b. Mercâne bana şöyle dedi: Abdullah b. Ömer'e gitmiştim, şu: "ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâh, fe yeğfiru li men yeşâu ve yuazzibu men yeşâ' " ayetini okudu. Sonra: Bu ayette belirtildiği şekilde muâhaze edilirse kesinlikle helâk olduk demektir, dedi. İbn Ömer, sonra, gözünden yaşlar akıncaya kadar ağladı. Saîd b. Mercâne dedi ki: Sonra, Abdullah b. Abbâs'a gittim ve: Ey Ebû Abbas, ben, İbn Ömer'e gitmiştim şu " ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu..." ayetini okudu sonra da: Bu ayette belirtildiği şekilde muâhaze edilirse kesinlikle helâk olduk demektir, dedi; sonra da, gözünden yaşlar akıncaya kadar ağladı, dedim. Bunun üzerine İbn Abbas dedi ki: Allah, Abdullah b. Ömer'i mağfiret etsin, Abdullah b. Ömer'in o ayetten korktuğu gibi, gerçekten Hz. Peygamber'in ashâbı da ondan korkmuştu, bunun üzerine Allah: "Lâ yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ lehâ mâ kesebet ve 'aleyhâ mekesebet" ayetini indirmişti ve Allah, vesveseyi nesh etmiş, söz ve fiille sorumlu olmayı sabit kılmıştı." ³⁶

İbn Hacer (852/1448) tarafından sahih olduğu belirtilen³⁷ et-Taberî'nin bu rivayetinin isnadı şöyledir:

Abdullah b. Abbâs (68/687)

|

Saîd b. Mercâne (97/716)³⁸

|

İbn Şihâb ez-Zühri (124/742)³⁹

|

Yezîd b. Ebû Habîb (128/746)⁴⁰

|

36 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 195. Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de mevcuttur ve orada el-Bakara, 284. ayetin nesh edildiği belirtiliyorsa da aslında sened munkatı'dır. Bk. *Müsned*, I, 332.

37 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, 54 Bâbu ve in tubdû, VIII (<http://hadith.al-islam.com/Default.asp>).

38 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XI, 50-52.

39 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, V, 326-350.

40 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXXII, 102-107; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, VI, 31-33.

Hayve b. Şurayh (158/775)⁴¹

|

Ebu Zur'a Vehbullâh b. Râşid (.../.....)⁴²

|

Ebu'r-Radâd Abdullah b. Abdusselâm el-Mısırî (..../.....)⁴³

|

et-TABERÎ

et-Taberî tarafından nakledilen bu rivayette hem konu, hem de nesh edilen şeyin ne olduğu açıklanmaktadır. Buna göre konu, el-Bakara 284. ayetinde söz konusu edilen muâhazeden, sahâbenin 'kendilerince çıkardıkları bir anlam nedeniyle' korkmalarıdır. Nesh edilen şey ise ayet değil, sahâbenin bu vesveseden muâhaze edileceklerine dair zanlarıdır. Bu rivayetten anlaşıldığına göre el-Bakara 284. ayet nesh edilmiştir.

Esasen el-Bakara 284. ayetin nesh edilmiş olabileceğini düşünmenin, ayetin içeriği açısından mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü ayet şahitliğin önemine vurgu yapmakta, bu konuda Müslümanları uyarmaktadır. Şahitlik her zaman önemlidir, hukukuna da riayet etmek gerekir; ayetin bu konuyla ilgili hükmünün neshedileceği de düşünülemez.

Bu durumda yukarıdaki iki rivayeti, et-Taberî'nin naklettiği bu rivayet çerçevesinde değerlendirecek olursak, her şeyden önce şunu tespit etmek gerekmektedir. İbn Abbas'tan rivayet edilen hadislerde, burada da olduğu gibi, İbn Abbas, el-Bakara 284. ayetin nesh edildiğini söylemiş olamaz. Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadiste ise, el-'Alâ'nın bir tefsirine işaret edilmekte ama nesh konusu ile ilgili açıklama Ebû Hureyre'den naklediliyormuş gibi bir üslûp kullanılmaktadır. Halbuki bu açıklama da el-'Alâ'ya ait olabilir, üslûpta bunu engelleyecek bir durum görünmemektedir. İbn Abbas'tan son olarak aldığımız rivayette, nesh edilen şeyin ashâbın aklına gelen korku veya şüphe olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Burada nesh edildiği belirtilen şeyin yani vesvesenin, ayetin anlamına dâhil olduğu yolundaki düşünce olduğu hâlde, râviler tarafından el-Bakara 284. ayetin nesh edildiği sanılmıştır.

ab.

İbn Abbas'a ait bir bilgi olduğu hâlde, İbn Ömer'in adının da anıldığı rivayet, Ahmed b. Hanbel tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

"Mücâhid b. Cebr'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: İbn Abbâs'ın yanına girdim, ve: Ey Ebû Abbâs, İbn Ömer'in yanındaydım, şu malum ayeti okudu ve ağladı, dedim. İbn Abbâs: Hangi ayeti? dedi. "ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu

41 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, VII, 478-482; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, VI, 404-406.

42 Hayatı hk. bk.,

43 Hayatı hk. bk.,

yuhâsibkum bihi'llâh..." ayeti, dedim. İbn Abbâs: Bu ayet inince, Resûlüllâh (s.a.s.)'in ashâbını şiddetli bir gam basıp şiddetli bir kızgınlık sarmıştı ve: Helâk olduk Yâ Resûlallâh, biz, sözlerimizden ve yaptıklarımızdan muâhaze edileceğimizi sanıyorduk; kalplerimiz elimizde değildir ki? dediler. Resûlüllâh (s.a.s.), onlara: İşittik, itaat ettik deyin, buyurdu, ve o ayeti, şu: Âmene'r-Rasûlu bimâ unzile ileyhi min Rabbihi ve'l-mu'minûn... kısmından, Lâ yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ, lehâ mâ kesebet ve 'aleyhâ mektesebet..." cümlesine kadar olan ayet nesh etti ve gönüllerine gelen şeylerden affedilip yaptıklarından sorumlu oldular.⁴⁴

Bu rivayette neshten söz edilse de yukarıda belirttiğimiz gibi, ayetin nesh edildiğini ileri sürmek mümkün değildir. Çünkü bu durum şahitlikle ilgili ahkâm ve Kur'an'la çelişmektedir. O nedenle bu rivayetteki, el-Bakara 284'ün "ve in tubdû..." diye başlayan cümlesinin nesh edildiğinin belirtilmesi kabul edilemez. Ayrıca yukarıda tercümesini verdiğimiz metin de İbn Abbas'tan nakledildiği hâlde, onda neshten söz edilmektedir. Ashabın aklına gelen ve önlemeye insanın gücünün yetmediği vesveselerden sorumlu olunmasının nesh edildiğine dair açıklama doğru ve gerçeğe uygun görünmektedir. Ayrıca ileride açıklanacağı üzere, nâsih olduğu ileri sürülen ayetin, diğer cümlelerinin, bu iddiayla çelişmesi nedeniyle, isnadı sahih ve râvileri güvenilir olsa da bu rivayeti kabul etmek mümkün değildir.

Ahmed b. Hanbel'in bu rivayetinin isnadı şöyledir:

Abdullah b. İbn Abbâs (68/687)

|

Mucâhid b. Cebr (104/722)⁴⁵

|

Humeyd b. Kays el-A'rac (130/748)⁴⁶

|

44 Ahmed b. Hanbel, *age*, I, 332. Bu hadisi farklı bir tarih ve farklı lafızlarla Buhârî de rivayet etmektedir, bk. *el-Câmiu's-Sahîh*, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, 54 Bâbu ve in tubdû... (V, 165). Ancak onun rivayetinin isnadı problemlidir. Çünkü eserinin elimizdeki nüshasında, isnadda sahâbî râvi hakkında önce *an racul* ifadesi kullanılmakta ve sonra da bunun İbn Ömer olduğu belirtilmektedir. Halbuki İbn Ömer, el-Bakara 284. ayetin mensuh olduğunu bilmemektedir. Şârihler, bu mübhem ismin, Eserin râvilerinden birisi tarafından İbn Ömer şeklinde açıklandığını tespit etmişler ama râvinin kim olduğunda ittifak edememişlerdir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, 54 Bâbu ve in tubdû (VI-II); el-'Aynî, *'Umdetu'l-Kârî*, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, 54 Bâbu ve in tubdû, (IX, 134.) Buhârî tarafından isnadında mübhem bir râvi ile aktarılan bu metne güvenilemeyeceği açıktır. Kaldı ki hangi râvi, hadisin sahâbî râvisinin İbn Ömer olduğunu belirtmişse önemli bir hata yapmıştır. Çünkü az önce belirttiğimiz gibi o, bu ayetin nesh edildiğini bilmemektedir. Aynî'nin belirttiği gibi eğer sonradan öğrendiği kabul edilirse bile ileride açıklanacağı gibi el-Bakara 284. ayetin mensuh olması imkânsızdır.

45 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVII, 228-236; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, IV, 449-457.

46 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age*, VII, 384-389.

Ma'mer b. Râşid (154/771)⁴⁷

|

Abdurrezzâk b. Hemmâm (211/827)⁴⁸

|

AHMED b. HANBEL

Görüldüğü gibi, sika ve tanınmış râvilerden oluşan bu rivâyetin isnadı sahihtir, ancak Kur'an'da tartışmasız kabul edilmesi gereken şeylerin nesh edildiğinin iddia edilmesi ve bu hususun İslâm'ın diğer esaslarına ters düşmesi, metni, kabul edilemez rivâyet durumuna düşürmektedir. Bu da bize hadislerin değerlendirilmesinde Kur'an-ı Kerîm'e uygunluğun aranmasının önemini gösterdiği gibi; Taberî adına, Kur'an'ı doğru anlama çalışmalarında onun naklettiği rivayetlerin dikkate alınmasının gerektiğine de işaret etmektedir.⁴⁹

Bizce rivayetlerin değerlendirilmesi ile ilgili olarak yukarıda söylenenlerden daha önemlisi, Taberî'nin, ayeti, önce hiçbir nesh hâdisesinden bahsetmeden, şahitlikle bağlantılı olarak açıklaması, sonra da bu ayetin şahitlikle ilgili olduğuna dair, yedi rivayet sıralamasıdır.⁵⁰ Öyle ki bu rivayetlerde söz konusu ayetin, şahitlik yapmak ve şahitliği gizlemekle ilgili olduğunu söyleyenlerin başında üç ayrı tarikden, üç rivayetle İbn Abbas gelmektedir. Sonra gene üç ayrı tarikden üç rivayetle İkrime (105/723) onu takip etmekte, sonra da bir rivayetle Şa'bî (103/721) onlara katılmaktadır.⁵¹ Ayetin şahitlikle ilgili olduğunu belirten içlerinde İbn Abbas'ın da bulunduğu râvilerden nakledilen bu kadar güvenilir rivayete karşılık, gene İbn Abbas'ın, el-Bakara 284. ayetin, neshedildiğini söylediğinin rivayet edilmesi bir çelişkidir⁵² ve ayetin nesh edildiği ileri sürülen rivayetin güvenilemez olduğunu göstermektedir. Rivayetlerdeki çelişkinin, yukarıda işaret ettiğimiz, neshin mümkün olmadığını gösteren nedenlerden hareketle, ayetin şahitlikle ilgili olduğunun kabul edilmesi sonucunda çözümlenebileceğini düşünüyoruz. Ayetin şahitlikle ilgili olduğunun kabul edilmesi durumunda, gerek 284. ayette nesh edilecek bir hükmün bulunmaması, gerekse Taberî'nin rivayetinin sahih ve Kur'an'a uygun olması nedeniyle çelişki giderilmektedir.

47 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, XXVIII, 303-312; ez-Zehebî, *age.*, VII, 5-18.

48 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *age.*, XVIII, 52-62; ez-Zehebî, *age.*, IX, 563-580.

49 Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel'in şeyhi Abdurrazzak'ın tefsirinde aradık, ancak bulamadık. Fakat Abdurrazzak eserinde Katâde'nin kavli olarak Ma'mer aracılığıyla 284. ayetin nesh edildiğini ifade eden başka bir rivayet nakletmedir, bk. Abdurrazzak b. Hemmâm, *Tefsîru'l-Kur'an*, I, 111. Abdurrazzak'ın Tefsirinin zamanımıza eksik nüshasıyla geldiğini dikkate almakla beraber, o, bu rivayeti yalnızca Katâde'nin görüşü olarak aktarmaktadır.

50 et-Taberî, *age.*, III, 192-193.

51 et-Taberî, *age.*, III, 192-193.

52 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 332.

2. AYETİN İÇERİK VE BAĞLAMI

a. Ayetin İç Bağlamı ve Kavramlar

Incelediğimiz cümle ile ilgili olarak ayetin bütününde bulunan, kavramlara baktığımızda, bunlardan *vus'* kelimesinin, güç, kudret, tâkat anlamına geldiğini,⁵³ *tâkat* kelimesinin, kişinin zorda olsa yapmaya gücünün yettiği şeyler anlamında olduğunu görmekteyiz.⁵⁴ Bu kelimeler, içinde buldukları cümlelerle bağımsız olarak düşünüldüğünde problem yok gibidir. Ancak incelediğimiz cümlelerin doğru anlamını tespit etmek için ayeti, bütün olarak ele alır, içerdiği cümlelerle ilişkisine bakarsak, meâllerde verilen anlamların problemliliği olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü cümleler, birbiriyle çelişmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, eğer, el-Bakara 284. ayetteki "*ve in tub-dû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâh...*" cümlesi, şahitlikle ilgili değil ve "*lâ yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ...*" cümlesi onu nesh etmiş ise; bu cümlelerin anlamı da, meâllerde belirtildiği gibi Allah'ın insanlara güçlerinin yeteceğinin dışında bir şey yüklemeyeceğini ifade ediyor, bu konuda Allah, vaad ve taahhüde bulunuyorsa, bu durumda ayetin devamındaki, "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih...*/Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yüklemeyi..." cümlesinin anlamı ne olabilir? Nesh ettiği ileri sürülen hükmü tekrar getirdiği için, böyle bir ifadenin Kur'an-ı Kerim'de bulunması abes olmaz mı?

Ayetteki bir diğer cümle olan "*Rabbenâ ve lâ tahmil aleynâ isran kemâ hamelte-hû alellezîne min kablînâ* / Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yüklemeyi..." cümlesindeki "*isr*" kelimesi, 'ağır yük' olarak açıklanmakta ve bazı yorumlara göre, bizden öncekilere yüklenen ahd olarak ifade edilmekte; Yahudilerin, tevbe için kendilerini öldürmekle mükellef kılınmaları, idrar bulaşan elbiseyi kesmekle sorumlu tutulmaları, verilen ahd yerine getiremedikleri için domuz ve maymunlara dönüştürülmeleri gibi hüküm ve durumlarla açıklanmaktadır.⁵⁵ *Isr* kelimesi, her ne kadar ağır bir yükü ifade etse de, güç yetirilemeyen bir yükü, ahd ve mîsaki içermemektedir; bu bakımdan ayetin ilk cümlesi ile bu cümle arasında anlaşılabilirliği açısından bir problem bulunmamaktadır.

Fakat "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih...*/Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yüklemeyi..." cümlesi, Allah'ın insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yükleyebileceğine açık bir şekilde işaret etmektedir. Nitekim Elmalılı da ayetin ilk cümlesinin meâlini verirken "*Allah kimseye vus'undan öte teklif yapmaz...*" diyorsa da,⁵⁶ "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih...*" cümlesinin tefsirini

53 Râğîb el-İsfahânî, *el-Mufradât*, s. 439; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 332; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, III, 116; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII, 392-393; el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, 996.

54 Râğîb el-İsfahânî, *age.*, s. 312; ez-Zemahşerî, *age.*, I, 333; Râzî, *age.*, III, 122; İbn Manzûr, *age.*, X, 232-233; Feyrûzâbâdî, *age.*, 169.

55 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 212-213; Râğîb el-İsfahânî, *age.*, s. 19; Zemahşerî, *age.*, I, 333; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 135.

56 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 994. Elmalılı "teklif" kelimesini kullanarak

de Allah'ın, insanlara rahmetinden dolayı, bunu teklif olarak yapmasa da, imtihanen veya asilere gazabından dolayı ta'ziben yapabileceğini ifade etmektedir.⁵⁷

Bu konuda eş-Şevkânî (1250/1834), daha açık bir şekilde, nesh edildiği söylenen ayet, şahitliği gizlemekle ilgili olduğu için, sonra gelen ayetle bu yüzden çelişmeyeceğini, aksi kabul edilecek olursa, yani şahitlikle ilgili olmadığı düşünülecek olursa çelişeceğini ifade etmektedir.⁵⁸

Kaynaklarımızda "lâ yukellifullahu nefsen illâ vus'ahâ..." cümlesi ile ilgili olarak, teklif mâ lâ yutâk' söz konusu edilmekte, farklı bağlam ve farklı anlamlarda ele alınmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de 'teklif mâ lâ yutâk'ın câiz olmadığını ifade eden ayetler bulunmakta,⁵⁹ kelâm ilminde de bu husus uzun uzun tartışılmaktadır. Bize göre bu konuda önce şu tespitte bulunmak gerekmektedir. Kelâm bilginleri, teklif mâ lâ yutâk'ın anlamı hakkında ittifak edememişler, pek çok konuyu da bu kavramla ilişkilendirerek tartışmışlar, böylece, konunun karışmasına ve doğru bir şekilde anlaşılmasına neden olmuşlardır. Onların açıklamaları ve tartışmalarında teklif'in, tebliğ, mükellef kılma, istitâat, sorumlu tutma, mesuliyet (sorumlu olma) kavramları ile karışık bir şekilde ele alındığı görülmektedir.⁶⁰ Bizim konumuz bu kavramı bütün yönleriyle tartışmak ve açıklamak değildir. Ancak incelediğimiz ayetle ilgili olarak şunu ifade etmemiz gerekmektedir, 'mansus ibadet ve mükellefiyetlerle mükellef kılma' anlamına özel olmak üzere teklif mâ lâ yutâk'ın İslâm'da caiz olmadığı, hem bu ayette, hem de başka ayetler de belirtilmektedir.⁶¹

Bu tartışmalar bir tarafa, yukarıda işaret edildiği gibi Elmalılı'nın da, ta'ziben ve imtihanen diyerek ifade ettiği, mansus ibadet ve mükellefiyetler dışında kalan, belâ ve musibetler anlamında, Allah'ın insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yükleyebileceğinin caiz olduğu görülmektedir. Fakat bu "Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih..." cümlesinde ifade edilen anlamda yüklemidir. Nitekim Elmalılı da Tefsir'de bu nedenle biraz önce değindiğimiz şekilde açıklamıştır.⁶² Demek ki bu, teklif mâ lâ yutâk değildir. Peki ne olabilir? Onu da el-Kemâl İbnu'l-Humâm (861/1457)'ın *Kitâbu'l-Musâyera'sını* şerh eden, İbn Ebû Şerîf, Kemâluddin Muhammed b. Muhammed b. Ebû Bekr (906/ 1501)'in ifade ettiğini görüyoruz. O, bu ayetin "Rabbenâ ve lâ tu-

tercüme etse de, onun tefsirinde bu durum kabul edilebilir. Çünkü o, zaten tefsirinde Osmanlı Türkçesine ait kavramları çok kullanmaktadır.

57 Elmalılı, *age.*, II, 1006.

58 eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 351-352.

59 el-En'âm, 6/152; el-'Arâf, 7/42; el-Mu'minûn, 23/62; et-Talâk, 65/7; el-Bakara, 2/233; en-Nisâ, 4/84.

60 Bâkîllânî, *Temhîdu'l-Evâil*, 328-329; Ş. Gölcük - S. Toprak, *Kelâm*, s. 220-224.

61 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (324/936)'nin, teklif mâ lâ yutâk'ın caiz olduğu kanaatini taşıdığı ve bu yaklaşımın Eş'arî ekolünün genel görüşü olduğu bilinmektedir, bk. İ. H. İzmîrli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 72; Ş. Gölcük - S. Toprak, *Kelâm*, s. 222).

62 Eşarî'ler, " Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyleri bize yüklemeye " (el-Bakara, 286) ayetinin, teklif mâ lâ yutâk'ın cevazına delil kabul ettiklerine göre (bk. Ş. Gölcük - S. Toprak, *Kelâm*, s. 223), onlar da teklif mâ lâ yutâk'ı bu anlamda düşünmüş olmalıdır.

hammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih.../Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yüklemek..." cümlesinde ifade edilen hususun 'tahmil mâ lâ yutâk' olduğunu belirtmekte ve tartışma konusu olan 'teklif mâ lâ yutâk'la aynı olmadığını, tahmil mâ lâ yutâk'ın caiz olduğunu belirtmektedir.⁶³ Onun bu tespiti ve teklif ile tahmil'i birbirinden ayırması, problemi çözmektedir. Eğer ayet bu yaklaşımla ele alınır ve ona uygun bir şekilde tercüme edilirse o zaman doğru sonuca ulaşılabacaktır. Çünkü bu, hem ayetin cümleleri arasındaki uyumu sağlamakta, hem de İslâm'ın diğer esasları ve ulûhiyet anlayışı ile ilgili ilkeleri korumaktadır.

Kur'an'da Allah'ın, insanlara imtihan olarak değil, mükellefiyetler anlamında dinde zorluk istemediğini şu ayet çok açık şekilde ifade etmektedir: "*ve mâ ce'ale aleykum fi'd-dîni min harac*"⁶⁴ Mükellefiyetler dışında ise belâ, musibet gibi şeyler yükleyebileceği anlamında tehditleri bulunmaktadır.⁶⁵ Esasen eğer insan, Allah'ın, imtihan veya tazib anlamında, kendisine gücünün yetmeyeceği belâ ve musibetleri yükleyebileceğini bilirse o zaman, kul olduğunu daha kesin bir şekilde hisseder ve nasıl bir Rable karşı karşıya bulunduğunu daha iyi anlar; hatta kul olmanın şuuruna ancak böylece varabilir. Nitekim Allah, el-Mülk Suresi 16. ve 17. ayetlerinde kendisinin, insanları yere batırıvereceğinden veya taş yağdıran bir fırtına gönderivereceğinden emin olunması gerektiğini ifade etmektedir. Şayet insan, Allah ile kendi arasında birtakım sınırlar çizilmiş olduğunu kabul ederse, bu, ondaki kulluk anlayışını yok eder veya kul olduğunu hissetmesini sağlayacak önemli bir idrakten mahrum kalmış olur. Bu anlayış, kulluk için gerektiği gibi, ulûhiyet anlayışı ile ilgili olarak kişinin, Allah'ın, kendisine gücünün yetmeyeceği şeyleri yükleyebileceğini mümkün görmesi, tam bir inkıyad ile O'na boyun eğmesi için de gereklidir. Zaten o yüzden Allah, Kur'an'da bu konuyu sık sık hatırlatmaktadır.

b. Ayetin Dış Bağlamı:

Ayetin dış bağlamı derken, içerdiği cümleler dışında onunla ilgili olan başka unsurları kastediyoruz. Bunların başında tabii ki Kur'an-ı Kerim'in kendisi gelmektedir. Sonra da ayet ile ilgili rivayetleri onun dış bağlamı olarak değerlendirmek gerekir. Kur'an'da, bu ayeti anlamamıza yarayacak başka ayetler de bulunmaktadır. Allah'ın, imtihan/ *fitne-belâ* olarak, insanlara, güçlerinin üstünde, tâkatlarının yetmeyeceği şeyleri yükleyebileceği anlamında ayetler bulunmaktadır, özellikle insanların acizliklerine işaret eden ayetler bu cümledendir. İşte bu dış bağlamla ilişkisi açısından değerlendirilecek olursak, incelediğimiz ayete verilecek anlamın, Allah'ın insanlara güçlerinin üstünde bir şey yüklemeyeceği şeklinde olmaması gerektiğini tespit etmekteyiz. Kaldı ki

63 İbn Ebû Şerîf, *Kitâbu'l-Musâmera*, s. 168-169. Teklif kelimesinin anlamı hakkında bk. Râğîb el-İsfahânî, *age.*, s. 438-439; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 307.

64 el-Hâc, 22/78.

65 Bk. el-Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/22, 56, 91; en-Nahl, 16/37; er-Rûm, 30/29; el-Mülk, 67/16-17; el-Hâkka, 69/47.

yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah benzer şeyleri geçmişte yüklemiştir. Ashâbu'l-Uhdûd'un yaptıklarını⁶⁶ engellemeye, o zulme maruz kalanların gücü yetmiş midir? Hâlâ yaşadığımız depremler, ve diğer sel, yangın gibi olayları engellemeye güç yetmekte midir? Ayrıca Kur'an-ı Kerîm'de açıklanan, Nuh tufanı,⁶⁷ mu'tefikât⁶⁸ ve başka benzer olaylar da bu çerçevede düşünülemez mi?

Ayetle ilgili olarak yukarıda incelediğimiz rivayetleri değerlendirdiğimizde ise, ilk sırada incelediğimiz İbn Abbas'tan nakledilen hadisteki : "*ashabın gönlüne, hiçbir sebepten kaynaklanmayan bir şüphe geldi*" ifadesi, ayetin, daha önce şahitlikle ilgili olduğunun bilindiğini, sonradan, hiçbir sebebe dayanmadan, ashabın şüphesi olarak ortaya çıkan, insanın aklına, kendiliğinden gelen, kötü düşünce ve vesveseleri de kapsadığının sanılması üzerine bu konuyu açıklamak üzere nazil olduğunu tespit etmekteyiz. Dolayısıyla incelediğimiz cümlelerin dış bağlamı, el-Bakara 284. ayetin, anlamına dâhil olmayan bir konunun, sahâbe tarafından, dâhil sanılması yolundaki anlayıştır. Demek ki 286. ayet, bu zanla ortaya atılan vesvese konusunun, ilgili ayetin(el-Bakara 284) kapsamı dışında olduğunu belirtmektedir. Bu durumu, sahâbenin: "*Yâ Rasulel-lâh! Biz konuştuklarımızdan ve yaptıklarımızdan muâhaze ediliyorduk, fakat gönlümüz elimizde değil*" demeleri de açıklamaktadır. Aynî (855/1451) buna tahsis demektedir ki,⁶⁹ onun bu tespiti dış bağlama tam olarak uymaktadır. Ayetin "*lehâ mâ kesebet ve aleyhâ mektesebet...*" cümlesi de, bu şekilde anlaşılabilceği düşüncesini desteklemektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de incelediğimiz cümle ile aynı lafızların kullanıldığı başka ayetler de bulunmaktadır. Meâllerde bu ayetlerin anlamının birbirini tutmadığı görülmektedir. Bu konudaki açıklamalara girmeden şunu belirtmeliyiz, bize göre önemli olan, söz konusu ayetlerin, mansus mükellefiyetlerle ilgili olduğunun tespit edilmesidir. 284. ayet, şahitlikle ilgili olan hiçbir şeyin gizlenmemesi anlamında mansus, belli bir mükellefiyetten söz etmekte, incelediğimiz 286. ayet ise onunla ilgili olmayan vesvese ve başka kötü düşüncelerin ona dâhil olmadığını açıklamaktadır. Demek ki ayet, adı konmamış, ne olduğu bilinmeyen, insanlar için müphem olan bir sınama anlamında, insanların güçlerinin yetmeyeceği şeylerin onlara yüklenmeyeceği anlamında değildir. Çünkü İbn Ebû Şerîf'in de açıkladığı gibi bu tahmîl mâ lâ yutâk'tır ve caizdir, tartışma konusu olan teklîf mâ lâ yutâk'la karıştırılmamalıdır.

c. Ayet nâsîh midir?

el-Bakara 286. ayetin ilk cümlesi tercüme edilirken onun, nâsîh olduğu sanılmakta ve o doğrultuda anlaşılmaktadır. Ayetin nâsîh olup olmadığını tespit için, neshe konu olduğu söylenen el-Bakara 284. ayete bakmak gerekmektedir. Bu ayete baktığımız-

66 el-Burûc, 85/4-8.

67 el-A'râf, 7/59-64.

68 et-Tevbe, 9/70

69 Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, IX, 133.

da ise, onun tamamının nesh edildiğini kabul etmenin imkânsız olduğu görülmektedir. Çünkü "lillâhi mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard" ifadesinin mensuh olduğu söylenemez. Nesh edildiği tartışılan "ve in tubdû mâ fi enfusikum ev tuhfûhu yuhâsibkum bihi'llâh..." cümlesinin şahitlikle ilgili olduğu da kesin olduktan sonra,⁷⁰ bu konunun şahitlik ahkâmından çıkarıldığı düşünülebilir mi?

Bundan başka, daha önce de ifade edildiği gibi, el-Bakara 284. ayetle ilgili rivayetler de onun mensuh olmadığını göstermektedir. Onun, mensuh olduğunu kabul etmeyen, önemli bilginler ve bunların sundukları önemli deliller vardır ve ilgili rivayetler incelediğinde onların haklı oldukları görülmektedir. Ayetin nesh edilmediğini söyleyenlerin içinde, Ahmed b. Hanbel'in, ayetin nesh edildiğine dair bir rivayetini aktardığı İbn Abbas da bulunmaktadır.⁷¹ Ayetin, muhkem olduğunu söyleyen bilginlerden biri de Taberî'dir. O, Hz. Âişe'den bir hadis naklederek, "ve in tubdû mâ fi enfusikum..." cümlesinin, sanıldığı gibi, kişinin önlemeye gücünün yetmediği aklına gelen şeyler hakkında olmadığını belirtmektedir.⁷² Taberî, aynı yerde bu konuda en güvenilir, doğru sözün/ evlâ bu ayetin muhkem olduğu hakkındaki söz olduğuna da özellikle dikkat çekmektedir.⁷³ Ayrıca Suyûtî (911/1505) tarafından nakledilen bir rivayette, tefsirde bilgin ve sika kabul edilen Muhammed b. K'ab el-Kurazî (108/726)'nin,⁷⁴ bu ayetin nesh edildiğinden söz etmeden *nesh* yerine *vaz'* kelimesini kullanarak Allah'ın, kişinin, gönlüne gelen kötü düşüncelerden sorumlu tutmayı kaldırdığını belirtmesi de önemlidir.⁶⁸ Bakara 286. ayet, önceki 284. ayeti ile yalnızca, insanların aklından geçmekle kalan ve icraata konmayan kötü düşüncelerinden dolayı sorumlu olmadıkları anlamını beyan etmesiyle ilgilidir; bu da teknik anlamda nesh değildir.

Bu konudaki görüşlerden en önemlisi de Râzî (606/1209)'nin görüşü ve ileri sürdüğü delillerdir. Ona göre, 284. ayet mensuh olamaz. Çünkü mensuh olabilmesi için daha önce, kaçınılması mümkün olmayan akla gelen kötü düşüncelerden sakınılması-

70 Her ne kadar, Râzî, bu ayetin, şahitliğin gizlenmesi hakkında olduğunu ileri süren görüşün zayıf olduğunu söylemekte ise de bu, isabetli bir tespit değildir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, ayetin şahitliğin gizlenmesi hakkında olduğu yolundaki rivayetler güvenilir ve sağlamdır. Belki o, ayetin, akla gelen ve önlenmesi mümkün olmayan düşüncelerle ilgili olduğunu kabul ettiği için bu kanaate varmış olmalıdır ve bu nedenle söz konusu anlayıştan kaynaklanan problemleri de birtakım zorlama yorumlarla gidermeye çalışmaktadır, (bk. *Mefâtihu'l-Ğayb*, III, 103-105). Halbuki yukarıda da belirttiğimiz gibi, ayetle ilgili rivayetler dikkatle incelenirse onun, akla gelen kötü düşüncelerle ilgili olmadığı açık bir şekilde görülecektir. Aksine şahitlikle ilgisi hem bağlamı bakımından hem de ilgili rivayetler ve görüşlerden hareketle kesin görülmektedir. Eğer onun, ayetin konusu hakkındaki bu görüşü kabul edilecek olursa o zaman neshedilmiş olduğu da söz konusu olabilir; fakat bunu başta kendisi kabul etmemektedir.

71 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 199; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 129.

72 et-Taberî, *age.*, III, 201-202.

73 et-Taberî, *age.*, III, 202; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 131.

74 Hayatı hk. bk., el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXVI, 340-348; ez-Zehabi, *Siyeru A'lâm*, V, 65-67.

75 es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 129.

nın emredilmiş olması gerekirdi ve bu gücü aşan bir mükellefiyet olurdu. Halbuki mükellefiyet yalnızca güç dâhilindeki şeylerde söz konusudur. Ayrıca bu ayette bildirme, haber verme vardır, nesh ise haberde değil, emir ve nehiyde gerçekleşebilir. Gene ayetin, ikâba delalet etmesi hâlinde neshten söz edilebilir, hâlbuki burada kesin bir ikabtan söz edilemez, çünkü Allah dilediğini başılayacağını beyan etmektedir.⁷⁶ Şevkânî'nin, "ve in tubdû mâ fi enfusikum..." cümlesinin nesh edildiğine dair görüş ve rivayetlerin hepsinde zayıflık bulunduğunu belirtmesi de ayetin, nâsih olamayacağı konusunda önemli bir tespittir.⁷⁷

Nitekim el-'Aynî (855/1451), yukarıda söz konusu ettiğimiz el-Buhârî'nin rivayetini açıklarken, hadiste geçen neshten muradın tahsis olabileceğini söylemekte ve ilk dönem bilginlerinin çoğunlukla tahsisi nesh olarak adlandırdıklarına işaret etmektedir.⁷⁸ Bizce de bu isabetli bir yaklaşımdır. Çünkü böylece hem imkânsız görülen nesh iddialarını zorlama yorumlarla açıklamaya çalışmaktan, hem de büyük yanlışlar yapmaktan kurtulmak mümkün olacaktır.

Sonuç olarak el-Bakara 286. ayetin nâsih olmadığını kabul etmek doğru bir yaklaşımdır. Bu, hem ilgili rivayetler ve bilginlerin konuyla ilgili ortaya koydukları açıklamalardan anlaşılmakta, hem de Kur'an'a, İslâm'ın esaslarına ve ulûhiyet anlayışına uymaktadır. Bundan da "lâ yukellifullahu nefsen illâ vus'ahâ..." cümlesini Allah'ın, insanlara 'mutlak anlamda' güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemeyeceği şeklinde anlamının doğru olmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında şu tespitleri yapabiliriz:

- Bakara 284. Ayette Allah, şahitlikle ilgili bilgilerin kesinlikle gizlenmemesini, gizlenecek olursa kişiyi onlarla muâhaze edeceğini ifade etmektedir. Taberî de ayetin tefsirini yaparken önce bu açıklamayı vermekte ve önceleri ayetin böyle anlaşıldığını fakat sonra ihtilaf edildiğini söyleyerek diğer açıklamaları nakletmektedir. Kendisinin de ayetin şahitliğin gizlenmesi ile ilgili olduğu anlayışını tercih ettiğini belirtmekte, bunu da güvenilir rivayet ve açıklamalarla desteklemektedir; bu anlayış, ayetin bağlamlarına da uygun düşmektedir.

- Taberî'nin, ayetin şahitliğin gizlenmesi ile ilgili olduğuna dair rivayetlerini de göz önüne alarak şunları söyleyebiliriz. Anlaşıldığı kadarıyla, bu ayet indiğinde, şahitliğin gizlenmesi ile ilgisi bilindiği için herhangi bir problem olmamış, belki önceden sahâbenin dikkatini çekmediği için veya ayete sonradan muttali olan bir kısım sahâbî, ayetin insanın aklına gelebilecek olan kötü düşünceleri de kapsayabileceği endişesine kapıldıkları için Hz. Peygamber'e müracaat etmişler. Hz. Peygamber de, bunu açıklayan bir ayet bulunmadığından, ilk anda, itiraz ve mücadele etmeye haklarının bulun-

76 Râzî, *Mefâtihu'l-Ġâyib*, III, 105.

77 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 351-352.

78 Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, IX, 133.

madığını, iman ve itaat etmelerinin gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra nâzil olan “*lâ yukellifu’llâhu nefsen illâ vus’ahâ...*” ayeti Allah’ın, insanları, güçlerinin yetmeyeceği şeylerle mükellef kılmayacağını ifade edip devamında da, yalnızca yapıp etmelerinden sorumlu olduklarını açıklayarak, onların aklındaki bu şüpheyi izale etmiştir. İlginç olan ise ayet önceden tabii bağlamında anlaşıldığı hâlde sonradan akla gelen bir şüphe ile bağlamından koparılmış, ortaya çıkan bu problemin hâlli için de nesh devreye sokulmuş ve kabul edilemeyecek açıklamalarla telif edilmeye çalışılmıştır. Bu arada kaynaklar, nesh olduğunu kabul edenler ve etmeyenlere ait pek çok bilgi ile doldurulmuştur.

• Hadislerden anlaşıldığına göre ayet hakkındaki nesh ifadesi, sahâbenin ayette var zannettikleri anlayışın neshidir, Aynî bunun tahsis olduğunu belirtmektedir. Sahâbenin düşüncelerindeki yanlış anlayışın izale edilmesi anlamında, İbn Abbas tarafından kullanılan nesh kelimesi, daha sonra ayetin yorumu ile ilgili rivayetlerde, ayetin nesh edilmesi şekline dönüşmüştür. Mensûh olduğu sanılan ayetin şahitliğin gizlenmesi/*kitmânu’s-şehâdet* ile ilgili olduğu güvenilir rivayetlerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca bir önceki ayet ile (el-Bakara, 283) bu ayet arasındaki ilişki, burada bağlamın, şahitlik olması gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ayetin nesh edildiğini düşünmek imkânsızdır, aksi takdirde, şahitlikte gizlenmemesi gereken hususların gizlenebileceği anlamı çıkacaktır. Özellikle ayetin bütünüünün nesh edildiğini ileri sürmek mümkün değildir, çünkü ilk ve son cümleleri İslâm’ın bâkî esaslarındandır.

• Ayetin dış bağlamı, Allah’ın, kişinin, engellemeye gücünün yetmediği, gönlüne gelen vesveseden onu sorumlu tutmayacağı; hadislerde ifade edildiği gibi, söz ve eylemlerinden sorumlu tutulacağı anlamını ifade etmektedir. Ayeti, mükellefiyetle ilgili diğer ayet ve rivayetler bağlamında ele alırsak, onun “belli mükellefiyetler hakkında, kişinin, yalnızca güç yetirebileceği şeylerle mükellef kılınacağı” anlamını içerdiğini tespit etmekteyiz.

3. AYETİN ANLAMI

Burada öncelikle belirtmemiz gereken husus, incelediğimiz ayeti, içerdiği kelimelerin sözlük anlamlarına bakılarak, anlamaya çalışmanın doğru olmayacağıdır. İbn Kesir (774/1372)’in de söylediği gibi, “*bir kelimenin sözlük anlamı bakımından mümkün olan her anlam, ayetlere verilebilecek doğru anlam olarak değerlendirilemez; ayetin bulunduğu yerdeki bağlamına göre doğru anlam tespit edilir*”.⁷⁹ Bu tespit ve yukarıda belirlenen bağlam ışığında ayetin anlamı üzerinde düşünecek olursak, konuyu, sahâbenin soruları bağlamında ele alarak, bu sorularda ifade ettikleri ve güçlerinin yettiğini belirttikleri, namaz, zekât, cihad ve oruç gibi adları, nitelikleri ve sınırları belli mükellefiyetler olduğundan; buradan hareketle ayetin anlamı hakkında, Allah’ın, bunlar ve benzeri mükellefiyetlerde kişiye gücünün yettiği kadarını yükleyeceğini, daha fazlasını yüklemeyeceğini söyleyebiliriz. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse,

79 İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, III, 579.

burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu mükellefiyetlerin, bilinen, sınırları ve nitelikleri belli mükellefiyetler olduğudur ve işte bu türden mükellefiyetlere özel olmak üzere Allah'ın, insanları, güçlerinin yetmeyeceği mükellefiyetlerle mükellef kılma-yacağıdır. Fakat sınırları ve nitelikleri belli olmayan, mutlak anlamda sınava tabi tutmak için yüklenebilecek olan belâ ve musibetler hakkında aynı şeyleri söyleyemeyiz. Çünkü bu, ayetin içerdiği bir diğer cümle olan "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâ-kate lenâ bih...*" ifadesiyle çelişir. Nitekim Kur'an'da bir kısmını daha önce zikrettiği-miz bu anlamda ayetler bulunmaktadır.⁸⁰ İbn Ebû Şerîf buna 'tahmil mâ lâ yutâk' de-mekte ve caiz olduğunu belirtmekte çok haklıdır. Zira gözümüzün önünde cereyan emekte olan bazı olaylarda, kişinin, gücünün yetmediği sınava tabi tutulduğunu, gü-cünün yetmediği şeylerin ona yüklendiğini görmekteyiz. Deprem, sel, yangın ve bun-lara benzeyen başka pek çok olay da bunlardandır. Aynı duruma işaret eden Elmalılı, Allah'ın insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri 'teklif' olarak yüklemese de, imtiha-nen veya asilere gazabından dolayı ta'ziben yükleyebileceğine işaret etmekle⁸¹ aynı hususu belirtmektedir. Bu nedenle bize göre, ayetin incelediğimiz cümlesini tercüme ederken, Allah'ın 'teklif' anlamında kişiye gücünün yetmeyeceği şeyleri yüklemeyece-ğini ifade ederken, 'tahmil' anlamında yükleyebileceğini dışlamayan bir ifade kullan-mak gerekir.

Sonuç olarak "*Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ...*" ayetinin anlamının, yukarı-daki meâllerde belirtildiği gibi, mutlak anlamda 'Allah'ın, insana, gücünün yetmeye-ceği şeyleri yüklemeyeceği' şeklinde olmaması gerektiği görülmektedir. Bize göre aye-ti, sahâbenin sorduğu soruya dikkat ederek anlamak doğru olacaktır. Özellikle Ebû Hu-reyre'nin rivâyetindeki ashâbın sorusuna dayanarak, o çerçevede anlam verecek olur-sak, onlar, daha önce güçlerinin yettiği, namaz, oruç, cihad ve zekât gibi amellerle 'mükellef' kılındıklarını ifade etmektedirler. Bu durumda ayeti tercüme ederken bu doğrultuda tercüme etmek ve anlamı 'mükellef kılma' ifadesine odaklamak gerek-mektedir. Çünkü ayetin nüzûlüne neden olan bağlamda, mükellef kılınmaktan söz edil-mektedir. İncelediğimiz cümleye benzeyen ifadelerin başka sûrelerde de geçmesi ve oralarda da konunun belli mükellefiyetler bağlamında ele alınması,⁸² bu konuda bizi

80 el-Bakara, 2/155.

81 Elmalılı, *age.*, I, 1006.

82 Kur'an'da burada incelediğimiz kurguya sahip altı cümle daha bulunmaktadır ve o cümlelerin bağla-maları, bilinen mükellefiyetlerdir. İncelediğimiz cümlelerin konusu şahitliğin gizlenmemesidir. Diğerle-ri ise el-Bakara 2/233, konusu, babanın çocuğunun ihtiyaçlarını karşılaması ile ilgili mükellef kılınma-sı hakkındadır; en-Nisâ, 4/84, konusu, cihad hakkındadır; el-En'âm, 6/152, konusu, ölçü ve tartıyı ada-letle yapma hakkındadır; el-A'râf, 7/42, inananların inanıp salih amel yapmaları karşılığında cennete girecekleri hakkındadır; el-Mu'minûn, 23/62, hayırlara koşma hakkındadır; et-Talâk, 65/7, boşanan kadınlara verilecek nafaka hakkındadır. Bunlardan el-A'râf ve el-Mu'minûn sûrelerindeki ayetlerde ge-nel olarak mansus mükellefiyetleri ifade etmekte, diğerlerinde ise gene mansus ama özel mükellefi-yetler açıklanmaktadır. Bu durumda incelediğimiz ayete, içeriği bilinmeyen bir ifade ile mutlak anlam vermek, Kur'an'daki kullanılış üslûbuna uygun düşmemektedir. Bu ayetlerden ikisini Bâkîllânî'nin be-lirttiğimiz anlamda kabul ettiği hk. bk. *Temhîdu'l-Evâil*, s. 328-329.

desteklemektedir. Yukarıda aktardığımız görüşünde Elmalılı'nın da 'teklif' kelimesini kullanırken 'mükellef kılmayı' kastettiği anlaşılmaktadır, çünkü onun tefsirde kullandığı dil böyle düşünmeye mani değildir.

Bütün bu tespitlerden sonra, sahâbenin sorusu bağlamında düşünülürse ayetin anlamını şu şekilde ifade etmek doğru olacaktır:

*"Allah, kişiyi ancak gücünün yettiği kadarı ile mükellef kılar."*⁸³

*"Allah her şahsı, yalnız gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar."*⁸⁴

Aynı anlamda şu alternatif ifadeler de düşünülebilir: *"Allah kimseyi gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef kılmaz" veya "Allah kişiyi yalnızca gücünün yettiği şeylerle mükellef kılar..."*

Şayet, *vus'* kelimesinin sözlük anlamıyla değil de, yukarıda aktardığımız ilgili rivayetler bağlamında ifade edecek olursak, o zaman belki *"Allah, kişiyi yalnızca söz ve fiillerinden/ yaptıklarından sorumlu tutar"* da diyebiliriz.

Ancak ayetin dışbağlamı, şahitlik mükellefiyeti olduğu için ve yüklenen şey belli bir mükellefiyet olduğundan; ayetin içbağlamı bakımından baktığımızda ise, Allah'ın insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri belâ ve musibet anlamında yükleyebileceği/ *tahmîl* görüldüğünden, bu ayetin anlamını, yalnızca mükellefiyetler bağlamında ele alıp "mükellef" kılıp kılmama açısından ifade etmek ve *"Allah, kişiyi ancak gücünün yettiği kadarı ile mükellef kılar"* demek en doğru ifade olacaktır.

4. ARAŞTIRILMASI GEREKEN BAZI AYETLER

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında hadislerin katkısı tartışılmaz. Bizim bu tebliğde incelediğimiz Bakara 286. ayet hakkında olduğu gibi, her ayetle ilgili hadis bulunmayabilir. Bu durumdaki ayetler hakkında elbette bizi doğru anlama ulaştıracak başka araçlar kullanılmalıdır. Fakat hiç olmazsa hakkında hadis bulunan ayetlerin doğru anlamlarına ulaşmak için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. İşte bu cümleden olmak üzere anlaşılmasında birtakım problemlerin mevcut olduğunu düşündüğümüz bazı ayetlere de işaret etmek istiyoruz. Bize göre bu ayetler de yeniden ele alınıp onlarla ilgili hadis varsa, hadis yardımıyla, yoksa başka araçlarla yeniden değerlendirilmelidirler. Söz konusu ayetler şunlardır:

a. Âl-i İmrân 7. ayetteki *"...ve'r-râsîhûne fi'l-ilm..."* ifadesinde 'ilm kelimesinin vahy, anlamında olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵ Daha sonra gelen *"küllün min indî rabbî-*

83 Ziya Kazıcı-Necip Taylan, *Kur'an-ı Kerîm Meâli (Türkçe Anlam)*, s. 35.

84 TDV., *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 48.

85 Şu ayetlerde de 'ilm kelimesi, vahy anlamındadır: el-Bakara, 2/120, 145; Âl-i İmrân, 3/19, 61; er-R'ad, 13/37; Meryem, 19/43; el-Hacc, 22/54; eş-Şûrâ, 42/14 ve başka ayetler. Sebe, 34/6. ayeti de Meâl-lerde yanlış anlamlandırılmakla birlikte, burada işaret ettiğimiz el-Hacc sûresindeki ayetle aynı anlamdadır. Sebe' Suresindeki 'ilm kelimesi, 'Rabbinden sana indirilen ilm' denilerek de açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de vahy'e ilim dendiği hakkında bk. Hüseyin Atay, *"Kur'an'da Bilgi Teorisi"*, AÜİFD, XVI, s. 174, Ankara 1968.

nâ" ifadesi de *'ilm* kelimesinin içeriğinin ne olduğuna delalet etmekte ve *'ilm*'den muradın Allah'ın nezdinden indirilenler: vahy, olduğu görülmektedir. "*Râsih*" kelimesinin anlamı da, tefsir ve lugatlarda *'er-rusûh, es-subût'* şeklinde açıklanmaktadır.⁸⁶ Ayetteki ilm, vahy anlamında olduğuna ve *er-râsihûn* da *es-sâbitûn* anlamına geldiğine göre ayet, 'vahy'de sabit olanlar', onun hakkındaki kanaatleri sağlam, vahye imanda sebat sahibi kimseler olması gerekir. Nitekim Kur'anda mevcut olan "*ve sebbit akdâmenâ...*"⁸⁷ ifadeleri aynı anlama işaret etmektedir. Tefsir kaynaklarımızda "*râsihûn*" kelimesinin anlamını açıklayan hadis bulunmakta⁸⁸ ve bu hadiste râsihlerin kimler olduğu açıklanmaktadır. Bu açıklamalarda râsihûn hakkında 'ilimde derinleşme' gibi bir özellik anılmamaktadır. Hz. Peygamber böyle söylemişse,⁸⁹ başkasının, buna kafasına göre bir ilavede bulunmaya hakkının olmayacağı açıktır. Cümledeki *'ilm* kelimesi bilgi veya bilmek anlamında ilim olarak alınamayacağına göre, bu anlam kaldırıldığında, ortada derinleşilecek nesne de kalmamaktadır. Bu durumda ilimde derinleşenlerin Kitâb'ın tevili ni bilebileceği yolundaki tefsirler, zorlama yorumlar olarak görünmektedir. Özel olarak araştırılması gerekmele beraber herhâlde, ayetin bu doğrultuda anlaşılması, ilk dönemlerde tefsir ve tefsire dair çalışmalara muhalefet edenlere karşı, bir çözüm olarak görüldüğündendir. Bu ayet bazı meâllerde 'Allah'ın ve ilimde derinleşenlerin tevili ni bilebilecekleri' ifadesiyle tercüme edilmekte; tevili yalnız Allah'ın bilebileceği anlamını tercih edenler de, râsih kelimesine dayanarak 'ilimde derinleşenler' veya 'ilimde yüksek payeye erişenler' şeklinde ifade etmektedirler. Halbuki ayetin Sûre içindeki bağlamına bakıldığında Allah'ın, inananlardan, Hz. Ebû Bekr'in, Hz. Peygamberin miracını tasdik etmesi gibi bir tasdiki, imanda sübutu, sağlamlığı ve sağlam duruşu istediği anlaşılmaktadır.⁹⁰ Kısaca bize göre bu ayet, iç ve dış bağlam katkısıyla, mevcut hadis ve rivayetlerin ışığında yeniden araştırılıp üzerinde durulması gereken bir ayettir. Aynı lafızlar nedeniyle problemleri görünen en-Nisâ, 162. ayeti de yeniden ele alınmalıdır.

b. Gene el-İsrâ, 17/79'daki *teheccüd* kelimesinin anlamı, ilgili rivayetler ışığında yeniden değerlendirilmelidir. Çünkü bağlamın Kur'an'la uyanık kalmak, olduğu görülürken bu doğrultuda tercüme edenler de bulunmaktadır.⁹¹

c. Bir başka örnek: el-Hac sûresi, 52. ayettir. Bize göre bu ayette geçen "*Umniy-*

86 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 251; er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufradât*, s. 195.

87 el-Bakara, 2/250; Âl-i İmrân, 3/147.

88 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 251; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, I, 373; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 151.

89 Hadisin sabit olup olmadığı, hadis araştırma teknikleri çerçevesinde araştırılmalıdır; biz, çalışmamızı bir tebliğ çerçevesinde sınırlamak durumunda olduğumuzdan yalnızca işaret etmekle yetiniyoruz.

90 Özellikle Râğıb el-İsfahânî, kelimeyi tam olarak bu anlamda açıklamaktadır, bk. *el-Mufradât*, s. 195.

91 Meselâ, Yaşar Nuri Öztürk, doğrudan Kur'an'la meşgul olmak olarak anlamıştır. Süleyman Ateş, namaz içinde Kur'an okumak olarak değerlendirmiş, Talât Koçyiğit ise, yalnızca namazı söz konusu ederek tercüme etmiştir.

ye" kelimesinin anlamına dair rivayetler incelenmeli ve anlam doğru tespit edilmelidir. Bu ayetin anlamı meâl olarak "peygamberlerin tebliğ ettikleri, dini konular hakkında şeytanın, insanların aklına bir şüphe ilka ettiği, Allah'ın daha sonra bunu, peygamberler göndererek yok edip: "nesh" ile dinini sağlamlaştırdığı "tahkim etmesi" anlamında olması gerektiği görünürken, meâllerde şeytanın peygamberlerin tebliğine veya onların akıllarına şüphe ilka ettiği şekilde tercüme edildiği görülmektedir.

d. Hadislere değil belki ama tefsirlerimizde aktarılan görüşlerle ilgili rivayetlerin değerlendirilmesine ihtiyaç olduğuna dair bir örnek olmak üzere de, Ayetü'l-Kürsî'deki " *velâ yuhîtûne bişey'in min ilmihi illâ bimâ şâ*" cümlesinin yeniden ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Bu ayet, Allah'ın ilminden, O'nun istediği kadarının insanlara verilebileceğini ifade eden yaklaşımlarla tercüme edilmektedir. Halbuki kimse Allah'ın ilminden zerresine sahip olamaz. O, dağa tecellî etmiş ve onu darmadağın etmiş, bu dağa bakan Hz. Musa düşmüş bayılmıştır.⁹² Kendisinin tecellî ettiği şeye bakmak insanı bu duruma düşürüyorsa, O'na ait ve O'nun özelliklerine sahip olan ilahî ilmin zerresinin kimseye verilemeyeceği açıktır. Kaldı ki, İbn Kesîr, bu cümlenin tefsirinde, O'nun zâtını ve sıfatını bilmeye muttali olamazlar anlamının da muhtemel olduğunu belirterek, buna Tâha sûresindeki " *ve lâ yuhîtûne bihi ilmâ*"⁹³ cümlesini örnek göstermektedir.⁹⁴ Kurtubî de, bu cümlede ifade edilenlerin Allah'ın ilmi olamayacağını, çünkü onun ilminin, zâtının sıfatı olduğunu ve parçalanamayacağını ifade etmektedir.⁹⁵

Bize göre bu cümlede "ilmihî" ifadesini, Allah'ın ilmi şeklinde değil, mefulüne muzaf masdar kullanılışı ile 'Allah'ı bilmeyi' şeklinde, ele almak uygun görünmekte; cümlenin tamamını da "Allah'ın dilediği şeyler aracılığıyla bilinen kadarı hariç, O'nu bilmeyi kavrayamazlar" diye anlamak doğru görünmektedir.⁹⁶ Bu sûretle ayet doğru anlama kavuşmaktadır; aksi takdirde ilâhî niteliklere insanların ortak olabileceği ileri sürülmüş olacaktır. Nitekim bazı meâllerde aynı ifadeleri taşıyan Tâhâ, 20/110. ayeti bizim işaret ettiğimiz şekilde tercüme edilmiştir.⁹⁷

Esasen bir yazarın her ayete aynı üst seviyede bir dikkatle yaklaşması imkânsızdır ve bazı hususların gözden kaçması doğaldır. Bu nedenle her ayet için hadislere bakmak ve yararlanmak gerektiği gibi, mevcut bütün tefsirlere bakmak gerektiği de unutulmamalıdır.

92 el-A'râf, 7/143.

93 Tâhâ, 20/110.

94 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, I, 332.

95 <http://quran.al-islam.com/Tafseer/DispTafsser>.

96 Burada, Allah'ın zâtının ve sıfatlarının bilinmesi ile ilgili tartışmalar hatırlanırsa işaret etmek istediğimiz husus daha iyi anlaşılabilir.

97 Bk. Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.318; Talât Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, s. 318, Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, s. 320.

Bir teklif:

Son olarak bir teklifte bulunmak istiyorum. İlahiyat Fakültelerimizde çalışan değerli hocalarımız, uzun süren özel araştırmaları sonucunda bazı ayetlerin, belki birkaç, belki de beş on ayetin, yanlış anlaşıldığını, yanlış değerlendirildiğini tespit etmekte ve zaman zaman bunları çeşitli platformlarda dile getirmektedirler. Bu ilim adamlarının arasında Kur'an meâli yazmakla ilgilenmemiş olanları da bulunmaktadır. Bunların tespit ettikleri çalışmalardan yararlanmak ve yazılacak bir meâl onların da katkılarını sağlamak için bir çalışma yapılabileceğini düşünüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığının hep gerçekleştirmek için uğraştığı iyi bir meâl ve tefsir yazdırma çalışmalarını takdir etmekle beraber, bence, bu hocalarımızın özel çalışmaları sonucunda, elde ettikleri bazı ayetlerin doğru anlamları ile ilgili çalışmalarından yararlanmak üzere, sözünü ettiğim çalışmaları bir araya toplayıp bunları değerlendirmeyi düşünmek gerekir. Bu amaçla Türkiye çapında bir çalışma başlatılmalı. Değerli hocalarımıza "Kur'an'ın ayetlerinden sizce yanlış anlaşılabilirler var mı? varsa kaynakları ve nedenleriyle birlikte bildiriniz" şeklinde bir soru yöneltilmeli ve bu soruya gelen cevaplar incelenip araştırılıp doğruluk dereceleri tespit edildikten sonra meâl yazdırmaya geçilmelidir. Bence Diyanet İşleri Başkanlığı bunu gerçekleştirebilecek imkâna sahiptir.

Amaç Kur'an'ı doğru anlamak olduğu için, bu türden bir çalışma, yalnızca iki ayetin doğru anlamına ulaşılıp yazılmasını veya yazdırılmasını sağlasa ve çok uzun zaman uğraşmayı gerektirse bile çalışmaya değer diye düşünüyorum.

S O N U Ç

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'in meâlinin yazılması için önce doğru anlaşılması gerekmektedir. Bunu hakkıyla yerine getirmenin önemli şartları vardır. Bunlardan birisi ayetlerin nüzûl sebeplerine, iç ve dış bağlamlarına dikkat etmektir. Bir meâl yazmanın bu konularda kullanacağı en önde gelen kaynak da eğer varsa ve güvenilir ise hadislerdir. Hadislere ulaşmanın ve güvenilir olanlarını almanın önemli zorlukları bulunmaktadır. Ancak eğer doğru bilgilere ulaşarak, çelişik ifadelerden de kaçınarak bir meâl yazmak istiyorsak bu zorluğa katlanmak görevimizdir.

Biz tebliğimizde, el-Bakara 286. ayetin ilk cümlesi olan "*lâ yukellifu'llâhu nefsen ilâ vus'ahâ...*" cümlesini ele aldık. Ayetin bazı meâllerde, Allah'ın, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemeyeceği şeklinde tercüme edilmesi, aynı ayetin diğer cümleleri ile çelişmekte, müfessirlerimizin bu çelişkiyi çözmek için ortaya koydukları delil ve bilgiler de yetersiz kalmaktadır. Halbuki bu ayet ve daha önce inen el-Bakara 284. ayeti ile ilgili hadis ve rivayetler incelenirse problemin çözülmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bizim araştırmamıza göre, ayetin, incelediğimiz cümlesinin, Allah'ın, insanlara, mutlak anlamda yalnızca güçlerinin yettiği şeyleri yükleyeceği şeklinde anlaşılması yanlıştır. Çünkü daha sonra gelen "*Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih...*/Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme..." cümlesinden, Allah'ın, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yükleyebileceği anlaşılmaktadır.

el-Bakara 286. ayetin anlamı ile ilgili olarak, nüzûl sebebine dair hadisleri incelediğimizde Allah'ın, insanları, 'mükellefiyet' anlamında güç yetirebilecekleri şeylerle mükellef kılacağını ifade ettiği; ayrıca, onların, ellerinde olmadan akıllarından geçen şeylerden sorumlu tutulmayacaklarına, elleriyle ve dilleriyle eyleme dönüştürdükleri davranışlardan hesaba çekileceklerine işaret ettiği görülmektedir. Aynı hadislerde, ayetin nüzûlüne neden olan tarihî bağlamın, dinî mükellefiyetler olduğu aktarılmaktadır. Bütününü ele alıp iç ve dış bağlamı hakkındaki rivayetleri de doğru bir şekilde değerlendirdiğimizde ayetin, Allah'ın, insanları yalnızca namaz, zekât, cihad, şâhitlik... gibi mansus ve özellikleri belli mükellefiyetlerde, güçlerinin yeteceği türden olanlarla mükellef kılacağı, bu konuda güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemeyeceği; ancak, gene güçlerinin yetmeyeceği türden olan belâ, musibet ve benzeri şeyleri imtihan veya cezalandırma anlamında onlara yükleyebileceği anlaşılmaktadır.

Allah, insanlara, mutlak anlamıyla güçlerinin yetmeyeceği şeyleri her zaman yükleyebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de 'tahmîl' denen bu türden yüklemelerin örneklerini açıklamakta, bize de böyle bir yükü yüklememesi için kendisine dua etmemizi öğretmektedir. Allah'ın sel, deprem, yangın ve başka musibet ve belâlar şeklinde insanlara güçlerinin yetmediği, önüne geçemedikleri birtakım ağır yükleri yüklediğini görmekte ve yaşamaktayız.

Incelediğimiz cümle, Allah'ın, yalnızca bilinen mükelleflikler anlamında insanlara güçlerinin yettiği şeyleri yükleyebileceğini içerdiği için bize göre şöyle ifade edilmelidir:

*"Allah, kişiyi ancak gücünün yettiği kadarı ile mükellef kılar."*⁹⁸

*"Allah her şahsı, yalnız gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar."*⁹⁹

Aynı anlamda şu ifadeler de düşünülebilir: *"Allah kimseyi gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef kılmaz"* veya *"Allah kişiyi yalnızca gücünün yettiği şeylerle mükellef kılar..."*

Meâl yazmak için böyle çok okunan ve bilinen bir ayet hakkında hadislerden yararlanınca farklı sonuçlara varılıyorsa, bütün Kur'an hakkında rivayetleri yeniden inceleyip doğru değerlendirmeye çalışmak ve onu doğru anlamak için gerekeni yapmak, elde edilen her sonuç üzerinde de çok düşünmek gerektiğini düşünüyoruz. Bize göre incelediğimiz ayet gibi yeniden araştırılması gereken başka ayetler de bulunmaktadır ve bunlar da ilgili hadisler yardımıyla doğru anlama kavuşturulabilir.

98 Ziya Kazıcı-Necip Taylan, *Kur'an-ı Kerîm Meâlî (Türkçe Anlam)*, s. 35.

99 TDV., *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, s. 48.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzâk b. Hemmam, Ebû Bekr es-San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, I-III, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad 1989.
- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I-VI, Beyrut 1985.
- Atay, Hüseyin, "Kur'an'da Bilgi Teorisi", AÜFD XVI, ss. 155-175, Ankara 1968.
- Atay, Hüseyin- Kutluay, Yaşar, (TDİB. yay.), *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)* 1990 Ankara
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, İstanbul ts.
- el-Aynî, Bedru'd-Dîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut ts.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib, *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*, thk. 'Imâduddin Ahmed Haydar, Beyrut 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1981.
- , *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, I-XI, Beyrut 1986.
- Bulaç, Ali *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, İstanbul trs.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, I-III, İstanbul 1980.
- Davudoğlu, Ahmed, *Kur'an-ı Kerîm ve İzahlı Meâli*, İstanbul 1981.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1979.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tahir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhîr*, Beyrut 1987.
- Gölcük, Ş. - Toprak, S. *Kelâm*, Konya 1988.
- İbn Ebû Şerîf Kemâluddîn Muhammed b. Muhammed b. Ebû Bekr, *Kitâbu'l-Musâmera bi Şerhi'l-Musâyera*, İstanbul 1979.
- İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, (<http://hadith.al-islam.com/Default.asp>).
- İbnu'l-Humâm, el-Kemâl b. Ebû Şerîf, *Kitâbu'l-Musâyera*, İstanbul 1979.
- İbn Kesîr, 'Imâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1991.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed el-İfrikî el-Mısırî, *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1994.
- İzmirli, İ. Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Haz. Sabri Hizmetli, Ankara 1981.
- Kazıcı, Ziya - Taylan, Necip *Kur'an-ı Kerîm Meâli (Türkçe Anlam)*, İstanbul 1999.
- Koçyiğit, Talât *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Ankara 1993.
- Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemâluddîn Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, thk. Beşar Avvad Maruf vd., I-XXXV, Beyrut 1985-1992.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, nşr. Muhammed Fuad Abdalbâkî, I-V, Beyrut 1955.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, İstanbul 1994.

Râzî, (el-Fahr), Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kuraşî, *Mefâtîhu'l-Ġâyb*, I-XI, Beyrut 1997.

Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemâl Celâluddîn, *Ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, I-VIII, Beyrut 1993.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenni'r-Rivayeti ve'd-Dirâyeti fi't-Tefsîr*, I-VI, Beyrut 1998.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-XV, Beyrut 1995.

TDV., *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağırıcı, İ. Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, İstanbul 1998.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara 1988.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Turkmânî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I-XXIII, thk. Şuayb el-Arnâvut vd., Beyrut 1985.

Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ġavâmızı't-Tenzîl*, I-IV, Beyrut 1986.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, I-IV, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1987.